

АНДРІЙ КРАВЧЕНКО

(Полтава)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРСАНТІВ У ПЕРВИННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Розглянуто основні педагогічні умови формування комунікативної взаємодії курсантів, необхідність створення позитивних передумов спілкування курсантів з урахуванням їх міжособистісних відносин, механізми групової військової діяльності, аналіз тенденцій розвитку колективу у період первинної професійної підготовки.

***Ключові слова:** вищий військовий навчальний заклад, первинна професійна підготовка, курсант, викладач, комунікативна взаємодія.*

Формування системи комунікативної взаємодії курсантів вищих військових навчальних закладів базується на врахуванні основних положень теорії колективу, які сформульовані С. Т. Шацьким, А. С. Макаренком, В. М. Сорокою-Росинським, С. М. Риверсом, Н. П. Шульманом, збагатилися вченням В. О. Сухомлинського, пройшли через практику І. П. Іванова, О. А. Захаренка та ін. У педагогічній науці проблеми суб'єкт-суб'єктної взаємодії розглядаються у працях І. Д. Беха, А. М. Бойко, В. Г. Кременя, В. М. М'ясищева, І. Ф. Прокопенка, С. Л. Рубінштейна, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської, І. С. Якиманської та інших учених.

Проблема міжособистісної комунікативної взаємодії знайшла своє відображення в педагогічній діяльності видатних педагогів Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. Головні положення комунікативної взаємодії, сформульовані в їхніх працях, сьогодні є теоретичною основою виховання курсантів вищих навчальних закладів Збройних Сил України.

Актуальність відпрацювання педагогічних умов формування системи комунікативної взаємодії у військовому навчальному закладі в процесі первинної професійної підготовки курсантів зумовлена необхідністю створення комунікативно-сприятливого навчально-виховного середовища, вдосконалення системи навчання і виховання в підготовці майбутніх офіцерів Збройних Сил України.

Метою статті є визначення та аналіз педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів, необхідність їх урахування при дидактичній взаємодії учасників навчально-виховного процесу, розгляд позитивних передумов спілкування військовослужбовців за характером їх міжособистісних відносин, забезпечення здорового морально-психологічного клімату в курсантських колективах.

Важливою умовою процесу формування комунікативної взаємодії курсантів у період первинної професійної підготовки є позитивно спрямоване спілкування курсантів між собою, командира і курсанта, викладача і курсанта, вміння формувати стосунки не тільки на раціональному, а й на інтуїтивно-чуттєвому рівні.

Комунікативна взаємодія у військовому колективі включає формування виховуючих стосунків. Саме педагогічно доцільні, високоморальні, гуманні виховуючі стосунки, за визначенням А. М. Бойко, сприяють поглибленню демократії, утвердженню нових вимог до кадрів і вирішенню завдань перебудови системи освіти [1, с. 25]. На нашу думку, це твердження цілком стосується системи професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі. Така взаємодія «забезпечує активний саморозвиток особистості кожного учня» [2, с. 31-32], отже, виховуючі відносини – одна з необхідних передумов не тільки всебічного розвитку, а й саморозвитку. Формування виховуючих стосунків не можна уявити без знання закономірностей розвитку особис-

тості. Тому роботи педагогів та психологів із проблем стосунків, діяльності й спілкування набувають особливо важливого значення для нашого дослідження. У зв'язку з цим враховувалися різноманітні аспекти вікової психології, психології вищої школи, психології праці вчителя (В. Г. Ананьєв, А. А. Бодальов, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Н. В. Кузьміна, А. Н. Леонтьєв, В. Ф. Моргун, В. П. М'ясищев та ін.).

Під час експериментальної роботи ми враховували основні положення теорії колективу, сформульовані А. С. Макаренком, В. О. Сухомлинським, С. Т. Шацьким, які реалізовані у педагогічній діяльності О. А. Захаренка, І. П. Іванова, С. М. Риверса, В. М. Со-роки-Росинського, Н. П. Шульмана та ін. Це положення про етапи розвитку колективу, про наявність і розвиток традицій у ньому, про перспективні лінії, мажорний настрій, символіку, атрибутику, дисципліну тощо.

Науковий експеримент показав, що ефективність формування комунікативної взаємодії у період первинної професійної підготовки можна підвищити шляхом застосування взаємного навчання, якщо забезпечити такі педагогічні умови:

1. Урахування показників сумісності та згуртованості курсантського колективу.
2. Створення позитивних передумов спілкування курсантів за характером їх міжособистісних відносин, стилем спілкування та початковим рівнем узагальнення у період первинної професійної підготовки.
3. Забезпечення поєднання взаємного навчання з традиційними формами і методами організації навчального процесу (фронтальною, груповою, парною, самостійною роботою).

У своїх дослідженнях Є. Н. Ільїн, А. К. Маркова, Т. А. Матись, М. Є. Мільман, А. Б. Орлов та інші автори обґрунтували внутрішню і зовнішню мотивації навчальної діяльності та умови їх формування. «Адже сама позитивна мотивація до навчання та особистісного поступу, яку створює й підтримує насамперед учитель, є наріжною умовою конструктивної соціалізації школярів. Відсутність або ж хибність такої мотивації призводять до загрози суспільної ізоляції та виникнення девіації соціальної поведінки молоді» [3, с. 49].

Процес дидактичної взаємодії з боку викладача повинен будуватися з урахуванням багатьох факторів, які впливають на формування самостійності курсанта. Взаємодіючи із курсантським колективом, окремими курсантами, викладач вступає в систему різноманітних відносин. Його особистий приклад має визначальну роль у формуванні ставлення до нього курсантів. Суворо вимогливість у поєднанні з глибокою повагою до особистості кожного курсанта забезпечує необхідну результативність навчально-виховного процесу. Такі взаємовідносини носять особистісний характер: курсанти мають довіряти викладачу, співпереживати разом з ним радіти успіхам і долати недоліки. У цьому виявляється виховний вплив на формування особистості кожного курсанта.

У ході навчально-виховного процесу між курсантами, командирами та курсантами, викладачами та курсантами завжди відбувається мовленнєва взаємодія, у процесі якої курсант може висунути контраргументи, що надзвичайно важливо враховувати при формуванні комунікативної взаємодії. Якщо вони неправильні чи шкідливі, то командир, викладач повинен розумно нейтралізувати їх. Але, як показує дослідження, це вдається далеко не кожному. Тому пропонуємо офіцерам-вихователям рекомендації, перевірені в ході експерименту, якими, на наш погляд, варто керуватися під час аргументації заперечень:

- заперечуйте спокійно, переконливо;
- на заперечення наводьте факти, які визнані курсантом;
- не залишайте без уваги сильних доказів курсанта, але, заперечуючи, не слід використовувати його аргументи.

На основі проаналізованої літератури та власної практичної діяльності в процесі експериментальної роботи нами були розроблені такі правила доказовості:

- головна думка повинна постійно повторюватись у ході доказу чи переконування;
- від самого початку потрібно відкинути всі ненадійні докази. Не допускати підтвердження доказу хибними аргументами;
- постійно, у формі доброзичливого розмірковування, наводити переконливі приклади;
- ні в якому разі не залишати нерозв'язаних суперечностей;
- якщо докази сильні, їх потрібно наводити поступово, послідовно розвиваючи кожний окремо.

Ефективність роботи з формування комунікативної взаємодії залежить також від уміння педагогічного персоналу практично застосовувати теоретичні положення щодо формування військового колективу, стадій його розвитку, оцінити виховний вплив військової спільноти на кожну особистість. Е. П. Утлік відзначає: «Взаємовідносини в колективі являють собою специфічну мережу внутрішньо колективних зв'язків, обумовлених ідейною єдністю, взаємними оцінками діяльності і особистості військовослужбовців, почуттями поваги, довіри, товариства і відповідальності один за одного». [4, с. 142]. На практиці, на жаль, лише окремі командири-вихователі виходять за межі навчально-виховної роботи, вивчають інтереси, нахили, ціннісні орієнтації, характер міжособистісних взаємовідносин курсантів; постійно підтримують тісний контакт із активом підрозділу, що дає можливість не тільки виявити факти, але й мотиви поведінки окремих курсантів, ведуть фронтальну роботу з питань моралі, естетики, дисциплінованості, зовнішнього вигляду, обов'язку, військової честі й ін.

Проведена експериментальна робота засвідчила, що важливу інформацію для подальшого цілеспрямованого формування системи комунікативної взаємодії курсантів упродовж первинної професійної підготовки надають такі джерела:

- вивчення й аналіз документації, анкетних та інших даних про курсантів;
- сам курсант, виявлення й характеристика його здатності до самоаналізу і самопостереження;
- командири, викладачі, однокурсники, друзі, співпраця з якими доповнює інформаційну базу щодо поведінки у повсякденному житті та в критичних ситуаціях, відносин із оточуючим соціальним середовищем;
- дані про внутрішнє світосприймання, інтелект, ерудицію, мотиви, інтереси, вміння оперувати знаннями.

Додатковий матеріал для вивчення особистості курсанта давали бесіди з його батьками, близькими людьми та товаришами. При цьому доцільно з'ясувати психологічний клімат у сім'ї, ознайомитися з основними методами батьківського виховання. Всебічному вивченню особистості сприяє також метод незалежних характеристик, який застерігає, до певної міри, від необ'єктивності, дає уявлення про пройдені етапи розвитку особистості, забезпечує останніми найважливішими даними про неї, що є педагогічною умовою формування комунікативної взаємодії курсантів.

У ході творчої роботи по формуванню комунікативної взаємодії у період первинної професійної підготовки ми дійшли висновку, що необхідно враховувати:

- 1) критерії професійного відбору;
- 2) типові труднощі, що виникають у процесі адаптації курсантів до військового життя, причини їх виникнення та засоби профілактики;
- 3) індивідуальні особливості курсантів, тенденції особистісного саморозвитку;
- 4) дисгармонію психологічного розвитку у військовому колективі та чинники, які негативно впливають на особистісний розвиток курсантів;
- 5) механізми групової військової діяльності, аналіз тенденцій розвитку колективу;
- 6) резерви навчальної і професійної активності курсантів, форм організації їхньої діяльності, методів стимулювання;
- 7) можливість самоорганізації і самоуправління як на рівні індивідуальної діяльності, так і у складі колективу;

8) готовність курсантів до професійної діяльності, підвищення їх взаємовідповідальності;

9) критерії ефективності професійної підготовки, методи їх використання, підвищення мотивуючого впливу цих критеріїв на діяльність учасників навчально-виховного процесу;

10) розбіжності між окремими мікрогрупами на психологічному рівні, формування цілісної думки курсантів щодо навчання, військової дисципліни і професійних цінностей.

До основних педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів у період первинної професійної підготовки, які були забезпечені нами під час наукової експериментальної роботи, слід віднести такі:

1) об'єднання всіх курсантів загальною навчально-виховною метою і зацікавлення у спільному кінцевому результаті;

2) у процесі спільної навчально-виховної діяльності вони не тільки взаємодіють один із одним, а й спілкуються у неформальній обстановці;

3) поєднання особистісних інтересів окремих курсантів зі спільними інтересами колективної діяльності;

4) усі члени військового колективу частково обізнані про індивідуально-психологічні якості, запити кожного;

5) встановлення у межах військового навчального колективу єдиних моральних вимог до поведінки його членів, формування й підтримка позитивного морально-психологічного клімату для регулювання формальних і неформальних стосунків між ними;

6) психологічна сумісність курсантів формується за принципами оптимальної подібності;

7) сприяння виникненню в середовищі курсантів військових традицій, бойового братерства, взаємодопомоги і групової відповідальності за стан справ у підрозділі;

8) моделювання спільних дій курсантів вищого військового навчального закладу в екстремальних ситуаціях;

9) установа атмосфери взаємної поваги і підкреслювання цінності думки кожного курсанта, формування позитивних групових настроїв серед підлеглих;

10) своєчасне і чуйне реагування курсантським колективом на зміни у морально-психологічному стані окремо взятого курсанта, на особисті досягнення й проблеми кожного.

При формуванні комунікативної взаємодії курсантів у період первинної професійної підготовки враховували й об'єктивну можливість установа між ними різноспрямованих стосунків (як позитивних, так і негативних), які визначаються багатогранністю реакцій людини й багатоаспектністю оточуючих. Фактором, що безпосередньо впливає на якість комунікативної взаємодії курсантів вищого військового навчального закладу, є наявність неформальних стосунків між курсантами, котрі, як і формальні, потребують своєчасної й усебічної педагогічної діагностики й науково обґрунтованої корекції. На жаль, нами виявлено, що при формуванні комунікативної взаємодії курсантів у контрольних військових колективах ці питання сьогодні практично не враховуються. Їх неврахування й залишення без уваги з боку педагогічного персоналу призводить до того, що військові колективи навчальних закладів комунікативно взаємодіють без опори на науково обґрунтовану теорію й без відповідно вибудованої методики, хаотично, низький рівень міжособистісної комунікації заважає згуртуванню колективу, який функціонує з низькою продуктивністю.

Обізнаність із типологічними особливостями кожного курсанта військового колективу дозволило правильно та раціонально організувати комунікативні зв'язки між індивідами в колективі на основі врахування характеру їх взаємодії і особистих характеристик, здійснити прогнозування міжособистісних взаємодій і в цілому спроєктувати ту соціальну й міжособистісну атмосферу, в якій повноцінно діє й самореалізується кожен член військового навчального колективу.

Отже, від першого дня первинної професійної підготовки ми передбачали, які саме неформальні стосунки виникатимуть серед курсантів вищого військового навчального закладу. При позитивно спрямованій комунікативній взаємодії неформальні стосунки матимуть позитивний характер. У негативно спрямованій – може виникнути ризик негативних неформальних стосунків, які негативно позначатимуться на навчанні і вихованні, психологічній атмосфері в колективі тощо й тому потребують педагогічної профілактики та корекції.

У формуванні комунікативної взаємодії велике значення має соціальне походження курсанта, місце, де він до вступу на навчання проживав – у селі чи в місті. Цю умову слід розглядати тому, що в більшості випадків непорозуміння виникають саме між цими категоріями курсантів. Міські курсанти, як правило, ведуть себе зверхньо по відношенню до сільських. Дані дослідження дозволяють нам пов'язувати це в першу чергу з тим, що ще до вступу у вищий військовий заклад сільські і міські абітурієнти мали різні умови навчання, що позначилося на їхньому соціальному розвитку. У місті для навчання створено набагато кращі умови, ніж у селі. Крім того, міський абітурієнт мав більше можливостей існувати і спілкуватися у великому соціумі. Саме ці фактори, на наш погляд, особливо впливають на формування морально-психологічних якостей особистості. Тому сільські і міські абітурієнти мають різні можливості для виявлення своєї індивідуальності і типологічно неоднакові морально-психологічні якості.

Таким чином, спираючись на наукові підходи до проблеми комунікативної взаємодії курсантів вищого військового навчального закладу, нами з'ясовано сукупність основних об'єктивних і суб'єктивних педагогічних умов (об'єднання всіх курсантів загальною навчально-виховною метою; поєднання особистісних інтересів окремих курсантів зі спільними інтересами колективної діяльності; встановлення у межах військового навчального колективу єдиних моральних вимог до поведінки його членів, формування й підтримка позитивного морально-психологічного клімату; сприяння виникненню в середовищі курсантів військових традицій; установа атмосфери взаємної поваги, своєчасне і чуйне реагування курсантським колективом на зміни у морально-психологічному стані окремо взятого курсанта), забезпечення яких у період первинної професійної підготовки сприяє її педагогічно доцільному й методично вваженому формуванню.

Педагогічне дослідження з формування комунікативної взаємодії курсантів у період первинної професійної підготовки не вичерпує проблему вивчення та удосконалення міжособистісних відносин у військовому колективі на старших курсах навчання. Окрім того, необхідно удосконалювати систему прищеплення майбутнім офіцерам-випускникам професійно-педагогічних, методичних навичок та практичних умінь формування комунікативної взаємодії з підлеглими військовослужбовцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації [монографія] / Алла Микитівна Бойко. – К., 1996. – 232 с.
2. Бойко А. М. Теорія і методика формування виховних відносин у загальноосвітній школі. – К. : Вища шк., 1991. – 265 с.
3. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – К., 2000. – 250 с.
4. Утлик Э. П. Воинский коллектив // Основы военной психологии и педагогики. – М. : Воениздат, 1981. – 215 с.

АНДРЕЙ КРАВЧЕНКО

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КУРСАНТОВ В ПЕРВИЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ

Рассмотрено основные педагогические условия формирования коммуникативного взаимодействия курсантов, необходимость создания позитивных предпосылок общения курсантов с учетом их межличностных отношений, механизмы групповой воинской деятельности, анализ тенденций развития коллектива в период первичной профессиональной подготовки.

Ключевые слова: *высшее военное учебное заведение, первичная профессиональная подготовка, курсант, преподаватель, коммуникативное взаимодействие.*

ANDRY KRAVCHENKO

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING OF COMMUNICATIVE INTERACTION OF CADETS IN PRIMARY PROFESSIONAL TRAINING

The basic pedagogical conditions of forming of communicative interaction of cadets, necessity of creation of positive preconditions of cadets' communication, taking into account their interpersonal relations, mechanisms of military group activity, the analysis of tendencies of development of collective in primary professional training are considered.

Keywords: *higher military educational institution, primary professional training, cadet, teacher, communicative interaction.*

Одержано 2.04.2012, рекомендовано до друку 25.04.2012.